

A történelmi gazdaságtan tükrében

Berend T. Iván év elején megjelent könyvének bevezető fejezetében a gazdaságtörténet két ágáról ír. Először a történelmi források széles körére támaszkodó *gazdaságtörténetről* beszél, ami mellett a kliometriából kinövő *történelmi gazdaságtan* is jelen van. Ez utóbbit a közgazdasági elméletek és törvényszerűségek történelemre való alkalmazásaként jellemzi. Bemutatja, hogy a történelmi gazdaságtan képviselői szerint ezzel a típusú megközelítéssel véget ért a gazdaságtörténet, de legalábbis beintegrálódott a közgazdaságtanba. Az említett Berend-kötet röviden tartalmazza a vita részleteit, ami nem tartozik szorosan jelen íráshoz, így csak annyit jegyzek meg, hogy több gazdaságtörténelemben is megfogalmazódott az említettek hatására, hogy fenn áll a veszély, hogy a gazdaságtörtét elveszti saját identitását.¹

E rövid bevezetésre azért volt szükség, mert a bemutatandó könyv a történelmi gazdaságtan sorait erősíti, közgazdasági módszerekkel tesz kísérletet hosszú távú folyamatok kimutatására. A Cambridge University Press New Approaches to Economic and Social History sorozatának második kiadványa kerül ezúttal bemutatásra, melynek jegyzője Karl Gunnar Persson professzor a Koppenhágai Egyetem Közgazdaságtani Karáról. A kötet teljes címe: *An Economic History of Europa, Knowledge, Institutins and Growth 600 to the present* (Európa gazdaságtörténete, tudás, intézmények és növekedés, 600-tól a jelenig). A szerzőnek Magyarországon még nem jelent meg műve, azonban az európai gazdaságtörténetet idegen nyelven is olvasó közönség számára ismerős lehet az 1500 és 1800 közötti gabonapiacról szóló 1999-es munkája, melyet hasonlóképpen a Cambridge University Press adott ki.² Illetve aki közelebbről meg szeretné ismerni a szerzőt, készült vele Paul R. Sharp közreműködésével egy angol nyelvű interjú 2011-ben, melyet bárki szabadon olvashat a könyvhöz tartozó honlapon.³

-
1. Ivan Berend: *An Economic History of Nineteenth Century Europe, diversity and industrialization*, Cambridge University Press, 2013. 15.
  2. Karl Gunnar Persson: *Grain Markets in Europe 1500–1900. Integration and Deregulation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
  3. Ezekon az oldalakon olyan a kötethez tartozó segédletek, különböző kronológiák, ábrák,

A sorozat keretein belül 2008-tól számítva eddig négy kiadvány jelent meg. Közös jellemzőjük, hogy elsősorban a New Economic History módszerrel világítanak meg új látószöveket, méghozzá ismert és ismeretlen területeken egyaránt. Jelen esetben is erről van szó azonban a munka elhelyezése az egyre burjánzó gazdaságtörténeti iskolák között, nem egyszerű. Ezt jól mutatja, hogy annak ellenére, hogy egy grafikoncentrikus iskola zászlaja alatt született, ez az elem még sem kapta azt a domináns szerepet, mint a sorozatban általában. Ugyan ez a helyzet a képletekkel, ami a hasonló kötetek esetében központi motívum. A képlet a gazdaságtörténeten belül nem más, mint egy leegyszerűsített narratíva az adott történelmi eseményre nézve, hiszen a gazdasági folyamatok gyakran olyan soktényezősök, hogy azt nem, vagy csak igen nehezen, lehet „hagyományos módon” megszövegezni, így egy praktikus modellt kell hozzá felállítani. A tárgyalt könyvben ezzel szemben a folyamatok, a közgazdaságtanban alkalmazott elméleti modellek segítségével kerülnek értelmezésre.

A kötet tankönyv jellegét az is erősíti, hogy a gazdasági terminusok kiemelésre kerültek, s azok melyeket az író kevésbé ismertnek vélt, a kötet hátulján egy rövidebb szótárban kaptak helyet. Emellett pedig több olyan külön kiemelt bekeretezett részt (boxes) tartalmaz, melyet a történészek Norman Davies, *Európa történelméből* vagy Berend T. Iván, *Európa gazdasága a 20. században* című munkájából ismerhetnek, a közgazdászok pedig a legtöbb elméleti könyvükből.⁴ Ezek a kis dobozok olyan szabályszerűségeket, érdekességeket tartalmaznak, melyek megtörnék a fő szöveg gondolatmenetét, ám annak értelmezéséhez szükségesek.

Igen fontos megemlíteni, hogy Persson professzor „makro-makro” ökonomiai szinten vizsgálja a témát, ami azt jelenti, hogy a makrogazdaságokból (országok) mikrogazdaságokként viselkedő tényezők váltak.⁵ Ennek értelmében Európát, mint egy egységes gazdasági színteret értelmezi, így a tematizálás során egészen más szempontok kerültek előtérbe, mint amit az olvasó megszokhatott hasonló művekben. Ez a nézőpont egyébként megfeleltethető azzal a törekvéssel, mely az európai integráció hatására nem

---

kiegészítések, linkek találhatóak, melyek elsősorban a hallgatók számára készültek, ám némely közülük, talán hasznos lehet a gazdaságtörténet művelői számára is. <http://www.econ.ku.dk/europe/>

4. Norman Davies: *Európa története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. Berend T. Iván: *Európa gazdaságtörténete a 20. században*, História-MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2008.
5. A kifejezést Kopányi Mihály által szerkesztett *Mikroökonómia* tankönyv bevezető fejezetéből kölcsönöztem. Kopányi Mihály: *Mikroökonómia*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Budapest, 2004, 5–6.

az európai népek közötti különbséget, hanem a hasonlóságukat próbálja kiemelni.⁶ Az országok a legtöbb esetben másodrendű szerepet kapnak és inkább a mindenhol általánosan fellelhető mikroökonómia szereplők vizsgálatából áll össze a nagy egész. Ez persze nem jelenti azt, hogy a különböző európai régiók ne kerülnének összehasonlításra, sőt többször léptékváltás történik és egy ország válik a vizsgálat tárgyává. A közgazdasági elemek közül, ami a történelemkönyvekhez szokott szemnek idegen lehet, a kötetben rendszerint alkalmazott fiktív példák, melyek valójában praktikus elemei a kötetnek. Elsősorban az író számára, hiszen ezeken keresztül nincs szüksége egy olyan feljegyzett esemény előkeresésére mely olyan mértékben mentes egyéb folyamatoktól, hogy az ne zavarja meg az olvasó értelmezését. A fiktív példák mellet természetesen túlnyomó többségben szerepelnek a valós esetek elemzései, melyek az országok viselkedését írják le és magyarázzák.

A kötet terjedelme is szokatlan, hiszen mindössze kétszázötven ritkán szedett oldalon tárgyal ezernégyszáz évnvi gazdaságtörténelmet. Ez ismét csak a makro-makroszint eredményeként jöhetett létre. A tematika teljesnek tekinthető, s egy olyan keretet nyújt, amelybe könnyen behelyezhető mondjuk egy sokkal elmélyültebb gazdaságtörténeti munka, mely nem tér ki külön az európai kereskedelmi hálózatra vagy az R&D (Kutatás és Fejlesztés) folyamatára. Sokszor csak említés szintjén jelenik meg a gazdaság pénzügyi szektorának milyensége. Emellett pedig a bankok és egyéb hitelintézetek gyakran szerepelnek a történelemkönyvek oldalain, ami hiányérzetet kelthet, hiszen az intézmények viselkedését nagyban meghatározzák a monetáris rendszer adta lehetőségek.

Az bimetalikus rendszer ezüst és aranyalapon nyugvó gazdaságából az 1819-es Resumption Act-tel vette kezdetét az monometalikus aranyalapú rendszer, melyet Anglia vezető szerepe miatt a legtöbb európai ország átvett. A folyamattal párhuzamosan az internacionalista szellem megerősödésével létrejöttek a különböző vámuniók, mint a Skandináv Vámunió, vagy a Latin Vámunió Franciaország vezetésével. Utóbbinak a szerző szerint az volt a jelentősége, hogy ellensúlyozni tudta Angliát. Az aranyalapú pénzrendszer könnyebbé tette a nemzetközi kereskedelmet, mivel az arany árfolyam mindenhol egyenlő volt, s az árucserében csak kis mértékben lehet arbitrázzsal számolni. Ehhez azonban három fontos szabály megtartására van szükség: először, a pénzt ingyenesen be lehessen váltani arannyá a meghatározott, így biztos árfolyamon. Másodsor az arany akadálymentes áramlása az országok között nélkülözhetetlen a stabilitás érdekében. Végül, az egyes nem-

6. Glatz Ferenc: Az európai történelem kérdőjelei, Historia 2000, 22.évf./2, 3–9.

zeti váltóknak konvertibilisnek (nemzetközi kereskedelemben alkalmazhatónak) kell lennie az arany miatt. Ami azt eredményezte, hogy a valutáknak megmaradt a fedezete, hiszen azok is szabadon vándorolhattak a rendszeren belül. Ezek kis kilengésekkel biztosították az arany általános árfolyamát. A rendszert a politikusok és a gazdasági szereplők már csak megszokásból, bizalomból is használták amellet, hogy valójában ez az egyensúly soha nem tudott annyira megbillenni, hogy az esetlegesen a negatív kilengés felbontsa a rendszert. Az első világháború alatt a szisztémát „felfüggesztették” s a kormányok nagymennyiségű értékpapír kibocsájtásával fedezték egyre növekvő hadikiadásaikat, ami sokszor a jól ismert hiperinflációkhoz vezetett. Az arany standard dominanciájának mégis az 1929–1933-as válság vetett véget. Anglia vezetésével 1931-től az államok lassan letértek az aranyalapról, s így hatvan százalékra csökkentették a kamatlábakat az 1929-es állapotokhoz képest. Így gyorsabban visszaállhatott a gazdasági növekedésük. A váltást nem minden állam hajtotta végre, Franciaország már csak 1936-ban lépett ezen a téren. A gazdasági fejlődést Európában leginkább az ismét felépő protekcionizmus hátráltatta, méghozzá olyan mértékben hogy a gazdasági fejlődés így a XIX. századéna csak a negyedét érte el.

1944-ben az újabb világégés és inflációk következtében felállították a Nemzetközi Valutaalapot (International Monetary Fund) egy államok közötti megállapodás keretén belül az amerikai Bretton Woodsban, amiről későbbi névét is kapta a rendszer. Az új pénzalap továbbfejlesztése volt a réginek, méghozzá úgy, hogy a dollárt, kiemelték a többi valutához képest és mintegy kulcsszereplővé tették a pénzforgalom terén. A dollár az aranyhoz képest fix váltó arányt kapott, így az funkciójában azonosulni tudott a nemesfémme, ami gyakorlatban úgy csapódott le, hogy a tagállamok dollárt is felhalmozhattak. A dollártartalékot pedig eladhatták az *US Federal Reserve*-nek aranyért. Emellet pedig az összes nemzeti váltó egy standardizált, de a dollár/arany hányadosnál alacsonyabb aránnyal viszonyult az amerikaihoz. Így tulajdonképpen kétemeletessé vált az épület melynek emeletén az Egyesült Államoknak meg kellett őriznie a dollár aranyhoz való 35:1 arányát. A földszinten pedig a tagállamok maradékának immár lehetősége nyílt a szabadabb gazdaságpolitikához, ez például a papírpénz mennyiségének változtatásával való operálást is jelentheti. Ami a tőke mozgásokat illeti, ebben a közegben kissé nehézkessé váltak, s elméletileg az országok között csak a folyó fizetési mérleg (current account) keretei között volt lehetséges a nagyobb volumenű pénzmozgások lebonyolítása a magánszféra számára. Az országok részéről ez mégis egy biztos háttért (IMF) és egy olyan rendszert eredményezett, ami egy, az árucikkek keresetében megmu-

tatkozó kívülről jövő negatív hatást a dollárhoz képest történő leértékeléssel el tudott hátrítani. Így az adott ország termékei versenyképesek maradhattak, még a devalváció ellenére is. A célt azonban nem tudták elkerülni, hiszen a spekulánsok ezen a rendszeren is megtalálták a gyenge pontokat. Külföldi kölcsönök felvételével vagy a megvásárolt áruk fizetésének késleltetésével, nagyobb forgótőkét tudtak kovácsolni, mely mögött nem volt meg a megfelelő fedezet. A legkomolyabb problémát azonban az eredményezte végül, hogy a dollár az 1960-as évektől kezdve erősebb mértékben inflálódott, mint az európai pénzek. A dollár diszázióját jó darabig nem vették figyelembe, amikor továbbra is a 35:1 arányszámot tekintették váltóalapnak. Végül 1971-ben a dollárt leértékelték az aranyhoz képest, majd két évre rá az infláció folytatásának köszönhetően az arany elvesztette konvertibilitását. A szerző kiemeli, hogy ennek háttérében nagy jelentőséggel bírt a bizalom és a kötelezettségvállalás hiánya a rendszerrel szemben, melyet az aszimmetrikus felépítés is generált.

Az összeomlott rendszerből úgy nőtt ki a következő, hogy nem vette át annak hátrányait, sem pedig kiterjedését. A kötött árfolyam helyett a piac teljesítőképességén alapuló lebegő árfolyam került bevezetésre. Azt azonban nem lehet kijelenteni, hogy ez a rendszer az előzőek felépítéséhez képest mindenhol azonos volt Európán belül. A legújabb jelenség az Európai Monetáris Rendszer megjelenése volt Németország vezetésével. Ez a nyugati területeken kezdett az 1980–1990-es években formálódni, s a monetáris uniót tűzte ki maga elé végcélul. Ez a rendszer 2002-től, mint az euro-blokk ismeretes. Ez az államok szintjén azt jelentette, hogy sokkal biztosabb pénzügyi háttérrel rendelkeztek ahol az egységes valuta megkönnyíti a tagállamok közötti kereskedelmet és tőkeáramlást. Ez a tulajdonság azonban egyúttal a monetáris autonómiájuk megszűntét is jelentette, bár végeredményében Európa egységesüléséhez vezethet.

Úgy gondolom, nem kell több tartalmi részt bemutatnom ahhoz, hogy érzékeltessem a könyv hangulatát. Nem lehet kellőképpen hangsúlyozni a könyv elméleti közgazdasági szemléletét, mely erősen szembehelyezkedik az eseti kvantitatív módszerekkel és inkább egy közgazdász szemüvegén keresztül nyújt rálátást az eseményekre, mint egy kliometrikusén, akit, úgy vélem, a „történész szemléletű” kategóriába lehet sorolni. Ez az oka, hogy nem lehet egyértelmű ajánlást írni a kötethez. A könyv nyelvezete könnyed – néhol egyenesen humoros – azonban a szemléletből adódóan az olvasónak tisztába kell lennie a közgazdaság alapjaival. A kifejezésekkel, melyek nem igazán használatosak még az ökonometrikus irodalomban sem – nem-hogy kevésbé közgazdaság centrikus módszertant használó szakemberek

műveiben –, igencsak meggyűlhet a baja az olvasónak. Persson professzor előszavában megemlíti, hogy a szótárt könyve hátuljában pont azért érezte szükségesnek, hogy a közgazdaságtant kevésbé ismerők számára kéznél legyen a segítség, ha szükséges. Ez a szótár azonban véleményem szerint egy a gazdaságtörténet illetve a közgazdaságtudomány iránt nem profeszionálisan érdeklődő személy számára kevés. Ezért illetve azon egyéb, fentebb részben tárgyalt, részben azokból következő tulajdonságai miatt a kötet kizárólagosan a szakemberek, esetleg hallgatók számára hasznosítható. A mű félrevezető lehet a gazdaságtörténetre tekintve, hiszen ez az elméleti közgazdaságba való teljes integráció a könyvpiacokon szereplő kötetek tanulsága szerint nem tekinthető általánosnak, legalábbis Európában nem. Minden esetre a kötet – érthető módon – igen népszerű munka, hiszen tavaly már az ötödik újranyomást élte meg, s Magyarországon is akad olyan egyetem ahol ajánlott irodalomként szerepel az irodalomjegyzékben.

Karl Gunnar Persson: An Economic History of Europe, Knowledge, Institution and Growth, 600 to Present, (Európa gazdaságtörténete, tudás, intézmények és növekedés, 600-tól a jelenig) Cambridge University Press, 2010. 252.oldal

Káli Róbert